

Τάσου Φεστερίδη

«Η ελληνική ποντιακή κοινότητα του Μεταλλείου Ταύρου της Μικράς Ασίας»

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η άγνωστη ιστορία των Ελλήνων του Πόντου, είναι ένα συναρπαστικό κομμάτι της ιστορίας 30 περίπου αιώνων ενός τμήματος του ελληνισμού, που παρέμεινε ζωντανό και δημιουργικό παρά τις ιδιαίτερα αρνητικές συνθήκες που συνεπάγονταν η απομόνωσή του στις μακρινές και απόκρημνες βορειοανατολικές ακτές της Μικράς Ασίας.

Η Μυθολογία των Ελλήνων και κυρίως οι μύθοι του Τρωικού πολέμου και της Αργοναυτικής εκστρατείας, δηλώνουν την πανάρχαια (από τις αρχές της 1^{ης} πχ χιλιετίας) παρουσία των Ελλήνων στις ακτές του Ευξείνου Πόντου. Έτσι δεν είναι παράξενο που η περιοχή αυτή γέμισε πολύ γρήγορα από εγκαταστάσεις που μετεξελίχθηκαν σε σημαντικά εμπορικά κέντρα: Σινώπη, Αμισός, Οινόη, Κοτύωρα, Τρίπολη, Κερασούς, Τραπεζούς, Αθήνα, κλπ.

Μια πολύ σύντομη περιγραφή των σημαντικότερων ιστορικών σταθμών εξέλιξης του ποντιακού ελληνισμού περιλαμβάνει κατ αρχάς την έλευση των **Μυρίων του Ξενοφώντα** στην Τραπεζούντα στις αρχές του 400 πχ, οι οποίοι κατάπληκτοι είδαν ανθρώπους να μιλούν την ίδια γλώσσα μ' αυτούς και να πιστεύουν στους ίδιους θεούς. Στη συνέχεια το **Βασίλειο του Πόντου** (363-63 πχ), που υπό την ηγεσία του τελευταίου και σημαντικότερου βασιλιά του, **Μιθριδάτη ΣΤ του Ευπάτορα** κυριαρχεί σ' όλη τη Μ.Ασία, τη Μακεδονία, συμμαχεί με την Αθήνα και απειλεί την ίδια την κοσμοκράτειρα Ρώμη. Ακολουθούν τα ποντιακά ακριτικά τραγούδια, που αντανakλούν την βαθιά ελληνικότητα κι ένα μοναδικό πάθος προς την ελευθερία. Επόμενος σταθμός η **Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας** (1204-1461), με τη δημιουργία ενός από τα συμπαγέστερα ελληνικά κρατικά μορφώματα του μεσαίωνα, που γεννήθηκε αμέσως μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους και μεγαλούργησε για 2,5 σχεδόν αιώνες. Ακολουθούν οι κλασικοί αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας, ενώ κατά τον 17^ο-18^ο αιώνα έχουμε τους μαζικούς **εξισλαμισμούς** αλλά και το συγκλονιστικό έπος των κρυπτοχριστιανών του Πόντου, για να φτάσουμε στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, όπου με τις **μεταρρυθμίσεις** του Τανζιμάτ, οι Έλληνες του Πόντου αξιοποιώντας τις μικρές δυνατότητες που τους παρουσιάζονται, φαίνονται σαν να ξυπνούν από ένα βαθύ λήθαργο. Έτσι μπαίνουμε σε μια πορεία εντυπωσιακής οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης. Το υπάρχον σχολικό δίκτυο είναι πλέον τελείως ανεπαρκές ν' ανταποκριθεί στις πιεστικές ανάγκες για στοιχειωδώς καταρτισμένο προσωπικό, που θα στελεχώσει τις υπο ραγδαία άνοδο εμπορικές κυρίως επιχειρήσεις. Για το λόγο αυτό νέα σχολεία ξεφυτρώνουν σα μανιτάρια σε κάθε πόλη και χωριό του Πόντου. Κεντρικό ρόλο διαδραματίζει αυτή την περίοδο το **Φροντιστήριο Τραπεζούντας**, το αρχαιότερο εκπαιδευτικό ίδρυμα και σημείο αναφοράς των Ελλήνων του Πόντου, που ιδρύθηκε ήδη απο το 1682. Με τη σοφή καθοδήγηση του φωτισμένου μητροπολίτη Κωνσταντίου Β' και με τη συνδρομή του συνόλου σχεδόν των Ποντίων, οικοδομείται το νέο κτίριο του Φροντιστηρίου στην αυγή του 20ου αιώνα- που δεσπόζει με τους 4 μεγαλειώδεις ορόφους του στη θάλασσα μέχρι

και σήμερα- και απογειώνει τον ποντιακό ελληνισμό. Η οικονομική και εκπαιδευτική άνοξη συνεχίζεται μέχρι την έναρξη του 1^{ου} παγκοσμίου πολέμου. Η επικράτηση όμως των Νεοτούρκων, συνιστά την αρχή του τέλους. Από το 1916 αρχίζει η μαρτυρική πορεία των Ελλήνων του Πόντου. Για να επιβιώσουν από τις ορδές των ατάκτων Οθωμανών κυρίως του Τοπάλ Οσμάν, καταφεύγουν στα απρόσιτα ποντιακά βουνά και συγκροτούν το αντάρτικο σωτηρίας. Οι προσπάθειες των Ποντίων με επικεφαλής το Μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρυσάνθο για την ίδρυση ανεξάρτητου ποντιακού κράτους με πρωτεύουσα την Τραπεζούντα, δεν ευοδώνονται. Μέχρι τη **Μικρασιατική Καταστροφή**, 350 περίπου χιλιάδες Ελλήνων οδηγούνται στον όλεθρο. Οι καταθέσεις ξένων αυτοπτών μαρτύρων για τα γεγονότα είναι συγκλονιστικές. Η συνθήκη ανταλλαγής των πληθυσμών που υπογράφεται στις αρχές του 1923, βρίσκει τη μεγάλη πλειοψηφία των Ποντίων στην Ελλάδα, όπου έχουν ήδη μετακινηθεί για ν' αποφύγουν το βέβαιο θάνατο. Ένας ιστορικός κύκλος 30 αιώνων στις απόκρημνες ακτές της ΒΔ Μικράς Ασίας και τις πανύψηλες πλαγιές των ποντιακών ορέων, έκλεινε οριστικά.

Ένα απ' τα πιο ενδιαφέροντα κομμάτια της ποντιακής ιστορίας αφορά τους **μεταλλουργούς** του Πόντου. Είναι γεγονός ότι από τα πανάρχαια χρόνια η ύπαρξη πολυτίμων μετάλλων στο χώρο αυτό του Ευξείνου, υπήρξε ο βασικός παράγοντας προσέλκυσης των Ελλήνων στην περιοχή. Ο μύθος του χρυσόμαλλου δέρατος άλλωστε επιβεβαιώνει του λόγου το αληθές. Οι Έλληνες δια μέσου των αιώνων αναδείχθηκαν σε ικανούς τεχνίτες εξόρυξης και κατεργασίας των μετάλλων. Κατά τους οθωμανικούς δε χρόνους οι σουλτάνοι, αξιοποιώντας αυτή την ικανότητά τους, τους δίνουν ειδικά προνόμια-κίνητρα προκειμένου να εξορύσσουν και κατεργάζονται τα μέταλλα. Αυτό δίνει τεράστια ώθηση στην κατ'εξοχήν μεταλλοφόρο περιοχή της επαρχίας Χαλδίας, νότια της Τραπεζούντας. Η μεγάλη ποσότητα κοιτασμάτων κυρίως αργύρου στην περιοχή και η ανάγκη όσο το δυνατόν περισσότερου προσωπικού, αλλά προ πάντων τα ειδικά προνόμια που προστατεύουν τους ελληνικούς πληθυσμούς, μετατρέπουν την περιοχή και κυρίως την πρωτεύουσά της Αργυρούπολη σε μαγνήτη προσέλκυσης μεγάλων ελληνικών πληθυσμιακών μαζών και κατά συνέπεια σε σημαντικό οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι κατά την περίοδο της μεγάλης ακμής της (τέλη 18^{ου} αιώνα), η πόλη συγκεντρώνει πληθυσμό 5.000 οικογενειών¹ ή άνω των 30.000 κατοίκων² και κατά μία άλλη άποψη 60.000 κατοίκων³. Οι Έλληνες **Αρχιμεταλλουργοί** παίρνουν σημαντικές πρωτοβουλίες ενίσχυσης του ελληνικού πληθυσμού της περιοχής, όπως η ίδρυση ενός μεγάλου αριθμού σχολείων με σημαντικότερο το Φροντιστήριο Αργυρουπόλεως, του οποίου τα ερείπια εντυπωσιάζουν και σήμερα τον επισκέπτη της έρημης πλέον πόλης, καθώς και ενίσχυση των ιστορικών μονών της περιοχής αλλά και οικοδόμηση νέων. Για να κατανοηθεί η τεράστια οικονομική και πολιτιστική σημασία της περιοχής, αρκεί να τονιστεί ότι η Χαλδία κατά τον 17^ο και 18^ο αιώνα είναι η πλουσιότερη και πιο πολυάνθρωπη επαρχία της Μ. Ασίας⁴

¹ Σάββα Ιωαννίδη "Ιστορία και στατιστική της Τραπεζούντος και της περί ταύτην χώρας" εν Κωνσταντινουπόλει 1870, σελ. 248

² Α.Α.Παπαδόπουλου "Ο Πόντος δια των αιώνων", Αρχεϊον Πόντου, σύγγραμμα περιοδικόν, τόμος 1^{ος}, σελ.41, Αθήναι1928.

³ Πανάρετου Τοπαλίδη "Ο Πόντος ανα τους αιώνας", Δράμα 1927

⁴ Α.Α.Παπαδόπουλου, Ό.π., σελ.41

Η ακμή συνεχίζεται μέχρι το πρώτο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, οπότε ακολουθούν νέες, ραγδαίες εξελίξεις: Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1828, που αναγκάζει σημαντικό μέρος του ελληνικού πληθυσμού ν' ακολουθήσει τον αποχωρούντα ρωσικό στρατό επειδή είχε εκδηλώσει τα αντιτουρκικά του αισθήματα, σε συνδυασμό με την ανακάλυψη πολυτίμων μετάλλων στη Νότια Αφρική –με συνέπεια να πέσει η αξία των μετάλλων και έτσι να μηδενισθεί και το σχετικό ενδιαφέρον των σουλτάνων- και κατά δεύτερο λόγο η καταστροφή λόγω πλημμύρας του σημαντικότερου σε αξία και αποθέματα πρώτης ύλης μεταλλείου⁵, συντελούν στη γέννηση ενός μεγάλου αντίστροφου τώρα μεταναστευτικού ρεύματος του ελληνικού πληθυσμού από την Αργυρούπολη προς όλες τις κατευθύνσεις, που συνεχίστηκε καθ' όλο τον 19^ο αιώνα, μέχρι ακόμη και την έξοδο του ποντιακού ελληνισμού απ' τις πατρογονικές του εστίες. Το ρεύμα αυτό ενισχύεται σημαντικά από το ξερό και άγονο έδαφος της περιοχής Χαλδίας, που φέρνει σε αδιέξοδο τους Πόντιους, μην αφήνοντάς τους περιθώρια να στραφούν στην καλλιέργεια της γης ή στην κτηνοτροφία. Είναι χαρακτηριστικό επί του προκειμένου, ότι ενώ στις αρχές του 19^{ου} αιώνα η Αργυρούπολη, έχει τον πληθυσμό που προαναφέρεται, το 1905 έχει 4.000 κατοίκους ενώ το 1914 έχει 3.000, απ' τους οποίους 1.600 μόνο είναι Έλληνες, 500 Οθωμανοί και 180 Αρμένιοι⁶. Το ζήτημα των μεταναστεύσεων από την περιοχή της Χαλδίας απασχόλησε για πολύ καιρό τον ποντιακό ελληνισμό⁷, επειδή στους έντονους ρυθμούς φυγής των κατοίκων έβλεπε ορατό τον κίνδυνο της πλήρους αποδιάρθρωσής του. Δεν υπήρχε όμως δυνατότητα ανακοπής αυτής της μεγάλης ροής εξόδου των κατοίκων της Χαλδίας προς τον Καύκασο, το δυτικό Πόντο καθώς και τις μεταλλοφόρες περιοχές της Μικράς Ασίας. Ο συνεκτικός ιστός όμως των μεταλλουργών μεταναστών με τον τόπο προέλευσής τους ήταν το γεγονός ότι ανήκαν όλοι εκκλησιαστικά στη Μητρόπολη Χαλδίας, της οποίας ο Μητροπολίτης όριζε ένα επίτροπό του, για να χειρίζεται για λογαριασμό του από κοντά τα εκκλησιαστικά πράγματα της περιοχής.

Οι περιοχές της νέας εγκατάστασης βρισκόταν σε διάφορες κατευθύνσεις. Ένα μέρος κατοίκων των πολυάριθμων χωριών της Χαλδίας, κατά το 1828, ακολουθώντας τον αποχωρούντα ρωσικό στρατό, εγκαταστάθηκε στην περιοχή της Τσάλκας, κοντά στην Τιφλίδα, όπου συγκρότησε μια ομάδα από 43 ελληνικά χωριά⁸. Άλλοι εγκαταστάθηκαν σε διάφορες άλλες περιοχές του Καυκάσου κατά την ίδια εποχή είτε κατά τον κριμαϊκό πόλεμο (1856). Συνολικός αριθμός των μεταναστών προς τον Καύκασο: 348.000⁹. Ένα άλλο τμήμα μεταναστών κινήθηκε νοτιοδυτικά και εγκαταστάθηκε στην περιοχή του Άκ Νταγ Μαντέν, στο νομό Άγκυρας, μεταξύ Άγκυρας και Σεβάστειας, όπου ίδρυσε 30 ελληνικά χωριά¹⁰. Άλλες εγκαταστάσεις ήταν τα Κιουμούς Μαντέν στο δυτικό Πόντο, στο νομό Ικονίου το Ντενέκ Μαντέν, το Μπερεκελί Μαντέν και το Μπουγά Μαντέν (Μεταλλείο

⁵ Περ. Τριανταφυλλίδη "Η εν Πόντω ελληνική φυλή, ήτοι τα Ποντικά", Εν Αθήναις 1866, σελ.100.

⁶ Δημοσθένους Οικονομίδη "Αργυρούπολη", Περιοδικό Αρχεϊον Πόντου, τόμος 3, Αθήναι 1931, σελ. 151

⁷ ΕΥΞΕΙΝΟΣ ΠΟΝΤΟΣ, Σύγγραμμα περιοδικόν, εν Τραπεζούντι, τεύχος 3^ο, !4 Ιουνίου 1880 σελ.33 και 4^ο,21 Ιουνίου 1880.

⁸ Γεωργίου Βαλαβάνη: "Σύγχρονος Γενική Ιστορία του Πόντου" Αθήναι 1925, σελ.11-12

⁹ Ο.π., σελ. 13

¹⁰ Γεωργίου Φωτιάδη: "Το ελληνικόν μεταλλείον του Ακ-Δαγ", Αθήναι 1994, σελ.11.

Ταύρου)¹¹ στο οποίο αναφέρεται ο συγγραφέας κλπ. Να μη λησμονηθεί και η κάθοδος ενός σημαντικού αριθμού μεταναστών στον κάτω ρου του ποταμού της Χαλδίας Κάνη, προς τις παραθαλάσσιες περιοχές της Τρίπολης και του παράλιου αλλά και του μεσόγειου δυτικού Πόντου.

Οι κάτοικοι στους οποίους αναφέρεται ο συγγραφέας, προέρχονται από μεταλλουργούς της κωμόπολης **Κορόνιξα ή Κορόξενα της Χαλδίας**, κοντά στην Αργυρούπολη. Οι πρώτοι 4.500 κάτοικοι για να εγκατασταθούν στη νέα μακρινή τους πατρίδα, διάνυσαν μια απόσταση 750 περίπου χιλιομέτρων νοτιοδυτικά, φτάνοντας νότια της Νίγδης της Καππαδοκίας, λίγα χιλιόμετρα πριν τις Κιλίκιες Πύλες. Πρόκειται για μια πραγματική εποποιία, για ένα σχεδόν θαύμα, αν ληφθεί υπόψη η τεράστια απόσταση με τα μέσα της εποχής και ο οριζόντιος διαμελισμός της Μ. Ασίας (άπειρα βουνά, ορμητικά ποτάμια, πανύψηλα περάσματα, χαμηλότερο υψόμετρο όλης της διαδρομής περί τα 1.000 μ, κλπ). Παρ' όλ' αυτά το εγχείρημα πέτυχε και οι ηρωικοί Κοροξενιώτες ρίζωσαν στο νέο τόπο που επέλεξαν να ζήσουν, μεταφέροντας τα πολιτιστικά και ιδεολογικά τους στοιχεία κυριολεκτικά στην άλλη άκρη της Μ. Ασίας.

Η παρούσα μελέτη, είναι μοναδική στο είδος της γιατί διαθέτει τεράστιο σε όγκο **πρωτογενές υλικό**, στηριζόμενη κατά κύριο λόγο στις προφορικές παραδόσεις Ποντίων κατοίκων που γεννήθηκαν και έζησαν ένα μικρό ή μεγάλο μέρος της ζωής τους στην προαναφερομένη περιοχή. Η αξία της μελέτης στην έρευνα των ποντιακών κοινοτήτων και συνεπώς η συμβολή του συγγραφέα στον τομέα αυτό είναι προφανώς σημαντική.

Ο συγγραφέας καλύπτει με τρόπο οπωσδήποτε συναισθηματικό αλλά και γλαφυρό σχεδόν κάθε πτυχή της ζωής των κατοίκων στην περιοχή αυτή της Μικράς Ασίας, προχωρώντας και σε δικά του επί μέρους συμπεράσματα, που προκύπτουν από τη φανερά πολύχρονη ενασχόλησή του με το υπό έρευνα θέμα και καθιστούν τη μελέτη αυτή πολύτιμη για κάθε ερευνητή του ποντιακού αλλά και μικρασιατικού χώρου.

Η παράθεση μοναδικών ντοκουμέντων αλλά και αμέτρητων παροιμιών και δοξασιών των κατοίκων, βοηθά τον ερευνητή να ανιχνεύσει με ασφάλεια τα **ιδεολογικά στοιχεία** που συνθέτουν τη ζωή τους, αλλά και τους μηχανισμούς παραγωγής τους.

Η καθαρότητα της περιγραφής καθημερινών περιστατικών μέσα από τη διήγησή τους, δείχνει μια μεγάλη αγάπη και νοσταλγία γι' αυτές τις πατρίδες. Η χρονική δε απόσταση από τα περιγραφόμενα γεγονότα τις εξιδανικεύει. Είναι δε φανερό από τις περιγραφές ότι οι άνθρωποι αυτοί που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην Ανατολή, δεν πίστεψαν ότι η έξοδός τους ήταν οριστική. Στο βάθος του μυαλού τους είχαν την πεποίθηση ότι κάποτε θα επιστρέψουν στο γενέθλιο τόπο. Γι αυτό το λόγο η οδύνη γινόταν μεγαλύτερη όταν, όσο περνούσε ο χρόνος, απομακρυνόταν όλο και περισσότερο αυτό το ενδεχόμενο. Αυτό μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητό από εκείνους που είχαν στενούς συγγενείς αυτής της κατηγορίας.

Οι ποντιακές κοινότητες που βρισκόταν μακριά από τον ιστορικό Πόντο, όπως αυτή που περιγράφεται στο βιβλίο αυτό, διατήρησαν με πάθος ίσως μεγαλύτερο από άλλες περιπτώσεις, τα πολιτιστικά και ιδεολογικά στοιχεία που συνθέτουν τον ποντιακό ελληνισμό (γλώσσα, θρησκεία, συνείδηση καταγωγής, κλπ). Ο συγγραφέας με το πόνημα αυτό πλην των άλλων αποδεικνύει ότι οι ιδέες και αξίες των Ποντίων μεταναστών διατηρήθηκαν ανόθευτες όχι μόνο στη

¹¹ Γεωργίου Κανδηλάπτη "Οι Αρχιμεταλλουργοί" Αλεξανδρούπολη 1929, σελ.32-34.

νέα πατρίδα, αλλά και στην Ελλάδα, όπου χωρίς τη θέλησή τους βρέθηκαν. Και αυτό σίγουρα αξιολογείται ως ένα επί πλέον θετικό στοιχείο της μελέτης αυτής.

Παυλίδης Υπ. Αντώνης

Αθήνα 30 Νοεμβρίου 1998